

Πόλεμος «για τις ελευθερίες»

Προς τον ολοκληρωτικό πόλεμο του 21ου αιώνα;

Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος στη Νέα Γιουγκοσλαβία έχει πρωτότυπη μορφή, που θα χαρακτηρίσει, όπως φαίνεται, πολλές από τις ένοπλες συγκρούσεις του επικείμενου αιώνα. Ο ενθουσιασμός με τον οποίο τον υποδέχτηκαν πολλοί διανοούμενοι της ευρωπαϊκής Αριστεράς θυμίζει την ανάλογη στάση τους στην επέμβαση των δυτικών δυνάμεων στον Κόλπο, το 1991. Και τότε, όπως και τώρα, είχε προηγηθεί μια δυτική ιδεολογική εκστρατεία για την προστασία των «δικαιωμάτων του λαού του Κουβέιτ απέναντι στο «νέο Χίτλερ-Σαντάμ Χουσεΐν». Ανάλογα στοιχεία είχαν αποτυπωθεί στον Μιλόσεβιτς, με αφετηρία την εθνικιστική του πολιτική στη Γιουγκοσλαβία ήδη από την κρίση του 1991, ιδίως όμως μετά τη βοσνιακή σύγκρουση του 1993-1995. Ένα από τα καινοτόμα στοιχεία αυτού εδώ του πολέμου έγκειται στην παράκαμψη της διεθνούς νομιμότητας (Συμβούλιο Ασφαλείας ΟΗΕ, πλαίσιο NATO), αλλά και στην αποφασιστική εμπόλεμη στράτευση των σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων με «αριστερούς συνοδοιπόρους» στην Ευρώπη γύρω από το NATO και την αμερικανική επικυριαρχία.

Η άσκηση της νομιμότητας

Από την οπτική του Διεθνούς Δικαίου παραμένει σημαντική η πλήρης έλλειψη «δικαιικής» νομιμοποίησης του πολέμου αυτού. Όπως έχει ικανοποιητικά δείχτει^{1, 2}, η άσκηση ένοπλης βίας από κράτη-μέλη του ΟΗΕ περιορίζεται σε περιπτώσεις άμυνας ενός κράτους-μέλους ή στην περίπτωση όπου αναλαμβάνεται στρατιωτική δράση με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για τη «διατήρηση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης» και εφόσον τα ηπιότερα μέσα έχουν αποδειχτεί απρόσφορα (περίπτωση Κόλπου, το 1991). Εφόσον η δράση αναληφθεί από μια περιφερειακή οργάνωση, όπως το NATO, πρέπει να υπάρχει προηγούμενη εξουσιοδότηση του ΟΗΕ (άρθρα 51, 41 και 42, 53 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ). Αλλά, ακόμη και στο μέχρι πρότινος ισχύον συμβατικό πλαίσιο του NATO προβλεπόταν (άρθρα 1, 2 και 5 της Συνθήκης Βορείου Ατλαντικού) η άσκηση εμπόλεμης βίας στην περίπτωση άμυνας ενός ή περισσότερων κρατών-μελών κατά τρίτου επιτιθέμενου (στο πλαίσιο της αυτοάμυνας του άρθρου 51 Κ.Χ. ΟΗΕ) και πάντως όχι κατά τρίτο «απάδοντα προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών» (άρθρο 1 της Συνθήκης).

Ο Δημήτρης Μπελαντής είναι δικηγόρος, διδάκτωρ Νομικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Απέναντι σ' αυτό το σαφές κανονιστικό πλαίσιο επιχειρήθηκε να υποστηριχτεί υπέρ της νομιμότητας της επέμβασης το επιχείρημα της «έμμεσης εξουσιοδότησης» από προηγούμενη απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, η οποία καταδίκασε την πολιτική γενοκτονιών της Σερβίας στο Κοσσυφοπέδιο³, χωρίς να διατάσσει συγκεκριμένα μέτρα. Αυτό το επιχείρημα παραβλέπει την ανάγκη η εντολή του ΟΗΕ για πραγματοποίηση βομβαρδισμών και στρατιωτικής βίας, με όσα δεινά συνεπάγεται, να είναι «σαφής» και «πρόσφατη», να μην προκύπτει «εμμέσως». Πιο ενδιαφέρον φαίνεται να είναι το επιχείρημα που αναπτύχθηκε υπέρ μιας ιδιόρρυθμης «κατάστασης ανάγκης», μετονομαζόμενης σε «ανθρωπιστική καταστροφή» ή «κατάσταση γενοκτονιών». Κατά την άποψη αυτή, η ίδια η πρόταξη εννόμων αγαθών από το Διεθνές Δίκαιο, όπως ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, θέτει τη θεμελίωση ενός μηχανισμού διεθνούς στρατιωτικής επέμβασης και κατά πλάσμα δικαίου διαμορφώνει μια βάση «de facto εξουσιοδότησης» του ΟΗΕ. Η άποψη αυτή θα μπορούσε επιπλέον να συνοδευτεί από τη «νομιμοποίηση» μιας εθιμικής πρακτικής σε διεθνές επίπεδο. Η άποψη αυτή θεωρητικοποιεί δικαίως την τάση και στρατηγική των δυτικών κοινωνιών, όπως διαμορφώνεται από το 1991 και εξής, για «ενέλικτα συστήματα πρόληψης, αποτροπής και επίλυσης περιφερειακών κρίσεων σε πλανητική κλίμακα», με επίκεντρο τα «ανθρώπινα δικαιώματα», ιδίως αυτά των «μειονοτήτων» και κατά σχετικοποίηση της υφιστάμενης εδαφικής κυριαρχίας⁴. Πλην όμως η διαλεκτική ένταση μεταξύ της «προστασίας δικαιωμάτων» και της «κυριαρχίας» θέτει το πρόβλημα τόσο της νομιμοποίησης όσο και των ορίων των θεωριών της «ανθρωπιστικής καταστροφής»: ποιος είναι αυτός που κρίνει τη συνδρομή της με «αντικειμενικά» κριτήρια σε έναν κόσμο ανταγωνιστικό και σπαρασσόμενο; Όταν παρακάμπτεται ο «οικουμενικός» ΟΗΕ από μια περιφερειακή στρατιωτική συμμαχία, στην οποία ορισμένα κράτη μόνο μετέχουν, πώς διαφυλάσσεται η κυριαρχία του «προσβάλλοντος τα δικαιώματα» κράτους από μονομερείς πολιτικές σκοπιμότητες της «επεμβαίνουσας» δύναμης ή συμμαχίας⁵; Στην περίπτωση αυτών των θεωριών νομίζουμε ότι η προσφυγή σε μια θεωρούμενη ως «οικουμενική ηθική κατά των παραβιάσεων» (με αυτό δεν αρνούμαστε ότι υπάρχουν παραβιάσεις, αρνούμαστε όμως τον αφηρημένο, επιλεκτικό και μη πολιτικό τρόπο με τον οποίο αξιολογούνται) θεμελιώνει έναν απολύτως αυθαίρετο μηχανισμό στρατιωτικών επεμβάσεων που επικαλύπτει την απόλυτη ισχύ και όχι ένα «δίκαιο της ισχύος». Η όλη προβληματική του «νέου NATO» κινείται σ' αυτή την κατεύθυνση και ωθεί το Διεθνές Δίκαιο σε μια θεωρία όχι «συμβατική», αλλά στηριγμένη στην απόλυτη ισχύ. «Δίκαιος» διεθνοδικαίως πόλεμος είναι αυτός που η κυρίαρχη πολιτική δύναμη αναγορεύει σε τέτοιο, όχι εκείνος πάνω στον οποίο συμφωνούν ανταγωνιστικές κοινωνικές δυνάμεις ή έστω ανταγωνιστικά συστήματα πολιτικής ισχύος (το πλαίσιο της εποχής του «Ψυχρού Πολέμου», λόγω του τότε συσχετισμού δύναμης).

Η «κατάσταση ανάγκης»

Επιπλέον, οι θεωρίες της «επέμβασης» ως «κατάστασης ανάγκης» αποτελούν ακραία μετεξέλιξη της τοποθέτησης κατά την οποία οι «ανθρωπιστικές κρίσεις» απαντώνται από έναν

«εγγυητή των δικαιωμάτων» ως αμερόληπτο υπερεθνικό «τρίτο». Αυτή η τοποθέτηση εκκινεί όχι από το «δίκαιο της ανάγκης», αλλά ήδη από την εφαρμογή των άρθρων 41 επ. του Κ.Χ. του ΟΗΕ (δράση για τη διεθνή ασφάλεια με απόφαση του Σ.Α. του ΟΗΕ). Όπως φάνηκε όμως και από την κρίση του 1991 στον Κόλπο (όπου 140.000 Ιρακινοί εσφάγησαν με διεθνοδικαιικά νομότυπο τρόπο), ακόμη κι όταν συντρέχουν οι εγγυήσεις του ΟΗΕ για την επέμβαση, εξακολουθεί να τίθεται ένα ερώτημα σημαντικό από την άποψη της θεωρίας του δικαίου. Στο επίπεδο του κράτους-έθνους εγγύηση της μη παραβίασης των δικαιωμάτων αποτελεί ο νόμος και προϋπόθεση αυτού είναι το κρατικό μονοπώλιο της βίας. Αυτό όμως ασκείται με όρους προβλέψιμους και δικαιικά ρυθμισμένους, ιδίως όμως υπό την προϋπόθεση της δημοκρατικής νομιμοποίησης του φορέα της κρατικής βίας. Στο διεθνές πλαίσιο η χρήση στρατιωτικής βίας πηγάζει από διαδοχικές εκχωρήσεις της «αρμοδιότητας» —μέσα απ' αυτές οι επιμέρους «λαοί» δεν ασκούν καμιά εξουσία στην κατεύθυνση, στην ένταση, στα μέσα διεξαγωγής της ένοπλης σύγκρουσης. Ούτε μπορούν, βεβαίως, να την αναστείλουν ή να την τετρατίσουν. Ούτε υπάρχει ένα όργανο αντιπροσωπευτικό σε διεθνή κλίμακα, το οποίο θα ασκούσε έλεγχο και θα επικύρωνε τις αποφάσεις ενός διεθνούς στρατιωτικού μηχανισμού σε καιρό πολέμου. Αν ο πόλεμος είναι μια μη δημοκρατική υπόθεση, η διεθνής επέμβαση είναι η ακραία εκδοχή αυτής της έκπτωσης της δημοκρατίας.

Επιπλέον, η συστηματική «επέμβαση» για «ανθρωπιστικούς λόγους» καταργεί ουσιαστικά μαζί με όψεις σημαντικές της κρατικής κυριαρχίας και την ίδια την κήρυξη του πολέμου. Η έννοια του «εμπολέμου», και άρα οι εγγυήσεις των Συνθηκών της Γενεύης του 1949 και 1977, σχετικοποιούνται σε σημαντικό βαθμό. Αν μια χώρα δέχεται «ανθρωπιστική» επίθεση και όχι πόλεμο (όπως η Γιουγκοσλαβία), καμιά εγγύηση του Διεθνούς Δικαίου δεν μπορεί να τη διαφυλάξει. Αντιθέτως δε, κάθε δική της πράξη πολέμου θα μπορούσε να θεωρηθεί αναίτια και παράλογη βία και διατάραξη της διεθνούς ασφαλείας. Έπειτα, κάθε επιχειρηματολογία της διεθνούς στρατιωτικής επέμβασης «επί των δικαιωμάτων» είναι υποχρεωμένη να καταλήξει σε μια επανάληψη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σε μια σταυροφορία κατά του «Απόλυτου Κακού», σε έναν τελευταίο πόλεμο, με καρλομιτιανούς όρους, όπου το κακό πρέπει να ηττηθεί ολοκληρωτικά και να εκλείψει. Σ' αυτόν τον ολοκληρωτικό πόλεμο με «υπαρξιακό» περιεχόμενο κατά του «κακού» (του «Σαντάμ», του «Μιλόσεβιτς») τίποτε το δημοκρατικό και το φιλελεύθερο δεν αντανάσσεται, πέρα από μια αφηρημένη ρητορική: ο ιρακινός ή ο σερβικός λαός πρέπει να καταστραφούν ολοκληρωτικά γιατί είναι το «δεύτερο σώμα του δικτάτορα», ένα σώμα απόλυτα διαπνεόμενο από το «κακό»⁶. Η τηλεόραση της Σερβίας ή ακόμη και οι γυναίκες που κυφορούν πολεμιστές για τη Σερβία δεν ανήκουν στο «σώμα» του δικτάτορα, στην πολεμική του μηχανή;

Ορισμένα προβλήματα συνταγματικής νομιμότητας

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μονομερής αξιολογική επιλογή σε βάρος της «κρατικής κυριαρχίας» του τρίτου με την επίκληση της «προστασίας των δικαιωμάτων» αλληλεπιδρά περιοριστικά προς την ίδια την εσωτερική κυριαρχία των εθνών-κρατών, προς την άσκηση της δημοκρατίας όχι μόνο στις «γκρίζες ζώνες», αλλά και στις αναπτυσσόμενες φιλε-

λεύθερες δημοκρατίες της Δύσης. Η υποβάθμιση της συζήτησης για τις συνταγματικές προϋποθέσεις της διεθνούς επέμβασης αλλά και της προσχώρησης κάθε κράτους σ' αυτή φαίνεται να είναι τόσο ελληνικό όσο και ευρωπαϊκό φαινόμενο.

Στο πλαίσιο αυτού του σημειώματος δεν θα επεκταθούμε στα πολλά και σημαντικά ζητήματα που τίθενται υπό το πρίσμα της συνταγματικής ρύθμισης ενόψει της συμμετοχής της Ελλάδας στην πολεμική εμπλοκή στη Νέα Γιουγκοσλαβία. Θα περιοριστούμε μόνο στο να θέσουμε ορισμένα απ' αυτά:

1. Η μεταβολή του συμβατικού πλαισίου του NATO, κατά τρόπο μάλιστα που τροποποιεί ριζικά τους σκοπούς της Συνθήκης Βορείου Ατλαντικού, προκειμένου να αποτελέσει εσωτερικό δίκαιο πρέπει να κυρωθεί με νόμο ψηφισμένο από την ελληνική Βουλή, σύμφωνα προς τη διάταξη του άρθρου 28, παρ. 2 του Συντάγματος. Στο βαθμό που, από το περιεχόμενό της, η νέα συμβατική ρύθμιση επιτάσσει τη χρησιμοποίηση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων για σκοπούς σαφώς όχι «αμυντικούς», αποκτώντας με την κύρωσή της υπερνομοθετική αλλά βεβαίως όχι υπερσυνταγματική τυπική ισχύ, δεν θα αντέκειτο στη διάταξη του άρθρου 4, παρ. 5 του Συντάγματος, η οποία οριοθετεί ως σκοπό της στρατιωτικής υπηρεσίας την «άμυνα της πατρίδας»; Και η τελευταία αυτή διάταξη δεν θα πρέπει να συνερμηνευτεί με την προγραμματική αρχή του άρθρου 2, παρ. 2 του Συντάγματος, κατά την οποία η Ελλάδα, «ακολουθώντας τους γενικώς παραδεγμένους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών»; Η εμπλοκή, συνεπώς, της Ελλάδας σε επιθετικούς πολέμους δεν θα αντέγραφε την όλη στοχοθεσία του συντακτικού νομοθέτη του 1975/1986 για τις διεθνείς σχέσεις της χώρας⁷;

2. Έχει υποστηριχτεί ότι η διέλευση χειρσαίων στρατευμάτων του NATO για την υποστήριξη της επέμβασης δεν είναι απαραίτητο να «νομιμοποιηθεί» διά της ψήφισης νόμου με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όπως ορίζει η διάταξη του άρθρου 27, παρ. 2 του Συντάγματος, δεδομένου ότι η διέλευση ανάγεται στις συμβατικές υποχρεώσεις της Ελλάδας εκ της Συνθήκης του Ατλαντικού (έτσι ισχυρίστηκε ο υπουργός Αμυνας κ. Τσοχατζόπουλος). Όμως: α) Αυτές οι συμβατικές υποχρεώσεις στη «διευρυνόμενη» τους μορφή (νέο πλαίσιο του NATO) δεν έχουν ακόμη διά της κυρώσεώς τους αποτελέσει εσωτερικό δίκαιο. β) Σε κάθε περίπτωση, η συνταγματικότητά τους μπορεί να αμφισβητηθεί ενόψει της τυπικά ανώτερης και ειδικότερης διάταξης του άρθρου 27, παρ. 2 του Συντάγματος, αλλά και ενόψει της όλης, συστηματικά οργανωμένης, «θέσης» του Συντάγματος για μια ειρηνική και όχι επιθετική ένταξη της χώρας στις διεθνείς σχέσεις.

Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω προβληματισμοί εκκινούν από τη θέση ότι η εσωτερική και η διεθνής νομιμότητα έχουν ακόμη πεδίο ισχύος. Όμως, η πραγματικότητα γύρω μας και η άνοδος θεωριών που προβάλλουν εμφατικά την «απόλυτη ισχύ» θέτουν ήδη αυτό το προαπαιτούμενο σε σοβαρή αμφισβήτηση.

Σημειώσεις

1. Ν. Παρασκευόπουλου, «Το Διεθνές Δίκαιο στην υπηρεσία των βομβαρδισμών», *Ελευθεροτυπία*, 14-4-1999.
2. Π. Τζίφρα, «Πόσο νόμιμη είναι η επέμβαση του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία;», *Ελευθεροτυπία*, 19-4-1999 κ.ά. Βλ. ακόμη την τοποθέτηση 20 μελών του ΣτΕ, στις 29-4-1999, την οποία ακολούθησε αντίστοιχη δήλωση μελών του Α.Π.
3. Σ' αυτό το επιχείρημα έχει απαντήσει πειστικά ο Ν. Παρασκευόπουλος, *όπ.π.*
4. Βλ. τις συμβολές ευρωπαίων και βορειοαμερικανών αναλυτών στο Σ. Ντάλης - Γ. Λιούσης, *Οι διεθνείς σχέσεις στη μεταψυχροπολεμική εποχή*, Αθήνα 1998.
5. Βλ. σε Π. Τζίφρα, *όπ.π.*
6. Οι διανοούμενοι της Δύσης ή μάλλον του ενοποιημένου κεφαλαίου (όπως ο S. Huntington) θα αποπολιτικοποιούσαν πλήρως αυτό το «κακό», βαφτίζοντάς το «Ορθοδοξία» ή «Φονταμενταλισμό» κ.λπ. (S. Huntington, *Η σύγκρουση των πολιτισμών*, ελλ. μετ., Αθήνα 1998). Όμως, όπως θα υποστήριζε ο C. Schmitt, η «αποπολιτικοποίηση» του αντιπάλου δεν παύει να είναι ύψιστη πολιτική πράξη (βλ. και σε C. Schmitt, *Θεωρία του Πολιτικού*, ελλ. μετ., Αθήνα 1988). Για μια «ρεαλιστική» και όχι ηθικολογική τοποθέτηση των εκπροσώπων του ιμπεριαλισμού στη γεωπολιτική κατάσταση και στην ανάγκη επεμβάσεων, βλ. και σε Ζ. Μπρεζίνσκυ, *Η μεγάλη σακαίερα*, ελλ. μετ., Αθήνα 1998.
7. Βλ. και τη δημόσια τοποθέτηση των μελών του ΣτΕ, κατά τους οποίους η επέμβαση του ΝΑΤΟ οδήγησε στη διάπραξη διεθνών εγκλημάτων κατά τη Συνθήκη της Γενεύης του 1949, όπως αυτά του επιθετικού πολέμου, της γενοκτονίας με βάση την εσκεμμένη καταστροφή της υποδομής της σερβικής κοινωνίας και την οικολογική καταστροφή.

Ονορέ Ντωιμέ, *Νομοθετική κοιλιά*, 1834